

РЕФЛЕКСИВНІ ПРОЦЕСИ ВЧИТЕЛЯ ТА ЙОГО ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Мирошник О. Г.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ключеві слова: особистісна рефлексія, соціальна рефлексія, професійна рефлексія вчителя, поліпроцесуальний підхід, професійна ідентичність особистості вчителя.

Keywords: personal reflection, social reflection, professional reflection of the teacher, polyprocessor approach, professional identity of the teacher's personality.

Постановка проблеми. Природа педагогічної праці пов'язана із необхідністю одночасно усвідомлювати вчителем як основи організації власних дій так й особливості пізнавальної, емоційної та поведінкової активності учня в ситуаціях педагогічної взаємодії. Ця здатність є результатом інтеграції багаточисленних рефлексивних процесів, що обслуговують різні сфери професійної діяльності вчителя. Однак, у науковій літературі існує дефіцит інформації щодо розуміння онтологічних аспектів функціонування рефлексивних процесів та особливостями його професійного самовизначення.

Мета статті полягала у розгляді результатів емпіричного дослідження особливостей зв'язку між рефлексивними процесами педагога та його професійною ідентичністю.

Виклад основного матеріалу. Відсутність єдиної концепції психологічної природи рефлексії є причиною значного діапазону інтерпретацій її функ-

цій та феноменології. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають спроби визначити онтологічну основу рефлексії як специфічної форми психічного відображення, об'єктом якого є зміст самої психіки. На нашу думку, відправними у цьому плані є поліпроцесуальний підхід до рефлексії як макропроцесу А.В. Карпова та уявлення В.О. Лефевра, А.С. Шарова про регуляційну функцію рефлексії, яка визначає та перманентно контролює усі рівні психіки як системи [2, 3,15]. Вказані підходи до розуміння рефлексії дозволяють розглядати її як функціональний орган психіки, що забезпечує її цілісність, інтеграцію і диференціацію психічних процесів не залежно від рівня їх організації та визначає ретроспективний, актуальний та проспективний регуляційний контур психічної активності [4]. Рефлексія як макропроцес включає в себе часткові рефлексивні процеси, що забезпечують метапізнання та метарегуляцію. Базовою властивістю цих процесів є парціаль-

Таблиця №1

Статистика достовірності відмінностей показників рефлексивності у вчителів із різним рівнем професійної ідентичності

Форма рефлексивності	χ^2	Асимптотичне значення
Особистісна рефлексивність	10,055	0,040
Соціальна рефлексивність	1,225	0,874
Інтегральний показник релексивності	7,780	0,100

ність [2]. Саме вона забезпечує здатність окремих рефлексивних комплексів входити до складу основного процесу, не втрачаючи внутрішньої автономії, а ефективність рефлексивності розглядати результатом синергії часткових рефлексивних процесів.

Завдання емпіричного етапу дослідження полягало у визначення особливостей зв'язку між окремими формами рефлексії вчителя та особливостями його професійної ідентичності. У зв'язку із відсутність діагностичної методики для вивчення професійної рефлексії, предметом аналізу стали особистісні та соціальні форми рефлексії, а також її інтегральні показники. У дослідженні взяли участь 230 вчителів м. Полтави та Полтавської області (серед них 179 жінок та 51 чоловіків). Рефлексивність досліджувалась за допомогою методики А.В. Карпова та В.В. Пономарьової [1]. У дослідженні було використано шкали особистісної та соціальної рефлексивності. За допомогою інтегрального показника, виявлявся загальний рівень розвитку рефлексивності (низький, середній, високий). У подальшому виборча сукупність розподілялась на групи за ознакою рівня рефлексивності вчителя. Так, до групи з низьким рівнем увійшло 16,5% від загального числа учас-

ників (38 респондентів). Група із середнім рівнем – 76,5 % (176 респондентів). Група із високим рівнем складала 7% (16 респондентів). За методикою Л.Б. Шнейдер визначався показник, що свідчив про стадію розвитку професійної ідентичності вчителя (передчасної, дифузної, мораторію, позитивної ідентичності та псевдоідентичності) [6]. Л.Б. Шнейдер зазначає, що професійна ідентичність – це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії та професійної спільноти. Професійна ідентичність обумовлює особистісне самовизначення та життєві перспективи у сфері професії. Дослідниця розглядає ідентичність як здатність на основі переживання унікальності власного буття та неповторності особистісних властивостей повідомляти самому собі про те, хто «Я» є, та що є «Моїм». Визначальними характеристиками професійної ідентичності, крім тотожності, визначеності та цілісності, мають бути названо позиційність, рефлексивність та відповідальність [6]. Вчителі, що взяли участь у дослідженні були розподілені відповідно до ознак їх професійної ідентичності. Далі було здійснено оцінку достовірності відміннос-

тей показників рефлексивності у вчителів із різним рівнем професійної ідентичності за допомогою методу Н-критерій Крускала-Уолліса. Оцінка відмінностей здійснювалась з використанням програми SPSS.

У нашому дослідженні виявлено зв'язок рефлексії з процесами самосвідомості, що обслуговують становлення професійної ідентичності. Водночас, доведено те, що не всі форми рефлексії проявляються у функціонуванні професійної ідентичності. Так, результати статистичної оцінки достовірності відмінностей різних форм рефлексії у вчителів, що знаходяться на стадіях передчасної, дифузної ідентичності, мораторію, позитивної ідентичності та псевдоідентичності показали статистично значущі відмінності лише для особистісної форми рефлексії (див. табл. №1).

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід відмітити наступне. Рефлексія як макропроцес через різноманітні форми, або часткові рефлексивні процеси обслуговує різні сфери професійної активності вчителя. Найбільшу роль у становленні професійної ідентичності, що виявляється в умінні розуміти єдність із професійним середовищем та вияв-

ляти власну своєрідність та неповторність, відіграє особистісна рефлексія. Результати дослідження засвідчили доцільність застосування поліпроцесуального підходу А.В. Карпова щодо розгляду рефлексії як макропроцесу до складу якого входять окремі комплекси рефлексивних процесів.

Література

1. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45-57.
2. Карпов А. В. Закономерности структурной организации рефлексивных процессов // Психологический журнал. 2006. – Т. 27. – №6. – С.18-27.
3. Лефевр В.А. Функции быстрой рефлексии в bipolarном выборе // Рефлексивные процессы и управление. 2001. – Т. 1. – №1. – С. 34–46.
4. Мирошник О.Г. Патерни рефлексивных процессов у професійній діяльності вчителя // Психологія і особистість. 2018. – №1 (13). – С.149-160.
5. Шаров А.С. О-граниченный человек: значимость, активность, рефлексия: Монография. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2000. – 358 с.
6. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.